

АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ФОРМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ В УКРАЇНІ ¹

Пономаренко І.О.,

*студент кафедри маркетингу,
Сумський державний університет,
igorfemssu@gmail.com*

Лебідь Н.В.,

*студент кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування,
Сумський державний університет,
Nikita.Lebid@student.sumdu.edu.ua*

Ігнатченко А.С.,

*аспірантка кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування,
Сумський державний університет,
a.ihnatchenko@econ.sumdu.edu.ua*

Химченко Ю.В.,

*аспірант кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування,
Сумський державний університет,
y.khymchenko@biem.sumdu.edu.ua*

Ковальов Б.Л.,

*к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування,
Сумський державний університет,
b.kovalov@econ.sumdu.edu.ua*

У статті розглянуто процес розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні та визначено окремі фактори, що впливають на процес поширення створення та ведення сільськогосподарських кооперативів. За основу було взято дані Державної служби статистики України, Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України за організаційно-правовими формами. Також були взяті дані з офіційного звіту Міністерства аграрної політики та продовольства України. Дослідження було проведено у декілька етапів. Спершу, за допомогою даних з Державної служби статистики було побудовано таблицю кількості кооперативів в Україні на сьогоднішній день з розбивкою на виробничі, обслуговуючі, споживчі, сільськогосподарські виробничі та сільськогосподарські обслуговуючі. Розраховано частку кооперативів у порівнянні з загальною кількістю зареєстрованих юридичних осіб. Досліджено динаміку зміни кількості кооперативів у 2013–2021 рр., з розбивкою на виробничі та обслуговуючі кооперативи. На другому етапі, на підставі аналізу звітних даних Міністерства аграрної політики та продовольства України за 2019 р. проаналізовано кількість сільськогосподарських кооперативів по областях, з розбивкою за видами та їх станом. За результатами дослідження виявилось, що 47,7% сільськогосподарських кооперативів фактично не функціонують. Крім цього розглянуто нормативно-правова база, що регламентує процес створення та ведення кооперативної форми господарства, а саме поправки до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» № 819-IX від 21.07.2020. На четвертому етапі була проаналізована проблема браку професійних менеджерів кооперативів і досліджено можливості впровадження та використання зарубіжного досвіду керування кооперативним господарством у таких країнах як США, Нідерланди та Японія. По-п'яте, проаналізовано фінансування кооперативів на сьогоднішній день 63% всіх сільськогосподарських кооперативів фінансується за рахунок грантових коштів, 27% за рахунок позикових коштів, і лише 9% за власні кошти учасників кооперативу.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарські кооперативи, трансформація.

DOI: 10.21272/1817-9215.2021.3-16

ВСТУП

Кооперативи приносять користь фермерам і стали невід'ємною частиною сучасного сільського господарства. Єдина місія кооперативів в сільському

¹Робота виконана в рамках НДР «Сталий розвиток та ресурсна безпека: від проривних технологій до цифрової трансформації економіки України» (№ д/р. 0121U100470)

господарстві – задовольняти потреби своїх членів. Можна навіть охарактеризувати кооперативи як «основу» сільськогосподарської галузі. Коли фермери володіють і контролюють канали поставок і збуту продукції, вони можуть залишатися конкурентоспроможними на ринку. Надаючи фермерам доступ до матеріалів за розумною ціною, надійні послуги і підвищений дохід, кооперативи, безсумнівно, підвищують цінність сільськогосподарської діяльності. Дослідженням проблем та можливостям становлення і розвитку кооперації в сільськогосподарській сфері України присвячені праці таких вчених, як: Г. Калетнік, В. Месель-Веселяк, П. Макаренко, М. Малік, Ю. Губені, В. Зіновчук, В. Писаренко, Л. Романова, П. Саблук, О. Скидан, Л. Мармуль, В. Ціхановська, Т. Чернопищук та ін. У роботах цих науковців з різної точки зору висвітлено проблеми розвитку кооперативного руху в галузі сільськогосподарського виробництва, досліджено принципи його формування і функціонування. Однак більшість наукових робіт напрямлені на з'ясування окремих аспектів організації та діяльності кооперативів у сільському господарстві та в цілому, залишаючи недослідженими певні важливі аспекти організації кооперативного процесу і утворення кооперації як організаційної форми, що й обумовлює актуальність і необхідність подальших наукових досліджень кооперативного процесу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз трансформацій підприємницьких форм сільськогосподарських кооперативів в Україні. Беручи за основу аналіз сучасного стану діючих сільськогосподарських кооперативів в Україні та прояву їх особливостей, необхідно визначити проблемні аспекти розвитку кооперативного руху і виявити особливості створення кооперативної організаційної форми.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток кооперації є важливим напрямком діяльності для підвищення соціально-економічних показників у державі. Кооперативи в аграрній сфері створюють можливість надавати послуги своїм учасникам, збільшують їх доходи і знижують витрати. Сільськогосподарські кооперативи можуть відрізнитися за діяльністю, внеском учасників кооперативу, складом об'єднання, власністю кооперативу, економічним результатом. У Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію» № 819-IX від 21.07.2020 р. зазначається, що сільськогосподарська кооперація – це система сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань, утворених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів [1]. Діяльність сільськогосподарських товаровиробників може здійснюватися із застосуванням різних форм і типів кооперації від простих форм взаємовідносин до складних інтегральних формувань, від виробництва сировини до реалізації готової продукції [2].

Кооперація успішно розвивається в таких країнах як Німеччина, Франція, Нідерланди, США, Японія. Вона стала основною формою, яка об'єднує сільськогосподарських товаровиробників з метою отримання доступу до матеріальних і кредитних ресурсів, можливості реалізації сільськогосподарської продукції. Нині сільськогосподарські кооперативи надають близько 1% всіх послуг малому аграрному бізнесу України, інші зосереджені в приватному бізнесі [4]. У зарубіжних країнах кооперація по окремих галузях досягає 50%. У Скандинавії в сфері збуту м'яса і молока, виробленого місцевими, вона охоплює 100% цього ринку. Через систему кооперативів реалізується понад 50% продукції молочарства в Бельгії, Великобританії, Польщі, а у Нідерландах, Австрії та Данії ця частка сягає 95%. Практично 90% молокозаводів у країнах ЄС та Північної Америки є кооперативними [5]. Кооперація цілковито відповідає інтересам сільськогосподарських виробників, проте розвивається вкрай повільно. До прийняття поправок до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» № 819-IX від

21.07.2020 р., основною проблемою розвитку кооперативів була недосконала нормативно-правова база. Станом на 01.02.2021 р., сільськогосподарські кооперативи становлять 7,9% від загальної кількості кооперативів, про що свідчать статистичні дані (табл.1) [4]. В свою чергу кооперативи становлять 2% від загальної кількості юридичних осіб.

Таблиця 1 – Сільськогосподарські кооперативи в загальній кількості кооперативів (станом на 01.02.2021 р.)

Види юридичних осіб	Кількість
Всього юридичних осіб	1 399 336
У тому числі:	
Кооперативи	28 630
З них:	
виробничий	2 195
обслуговуючий	20 079
споживчий	776
сільськогосподарський виробничий	1 000
сільськогосподарський обслуговуючий	1 280

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики

На рисунку 1 наведено дані Державної служби статистики, щодо динаміки кількості сільськогосподарських кооперативів з поділом на виробничий та обслуговуючий. Згідно наведених даних з 2013 р. до сьогоднішнього часу кількість с/г виробничих кооперативів зменшувалась, а обслуговуючих кооперативів збільшувалася. Ця тенденція обумовлена тим, що здебільшого обслуговуючі кооперативи в Україні – це або кооперація власників сільськогосподарської техніки, які надають послуги фермерам та приватним особам, або кооперація власників паїв. У такий спосіб компаніям, що працюють у аграрній сфері краще управляти банком землі, тому що їм легше підписати один договір оренди з кооперативом, ніж з кожним окремим власником паю.

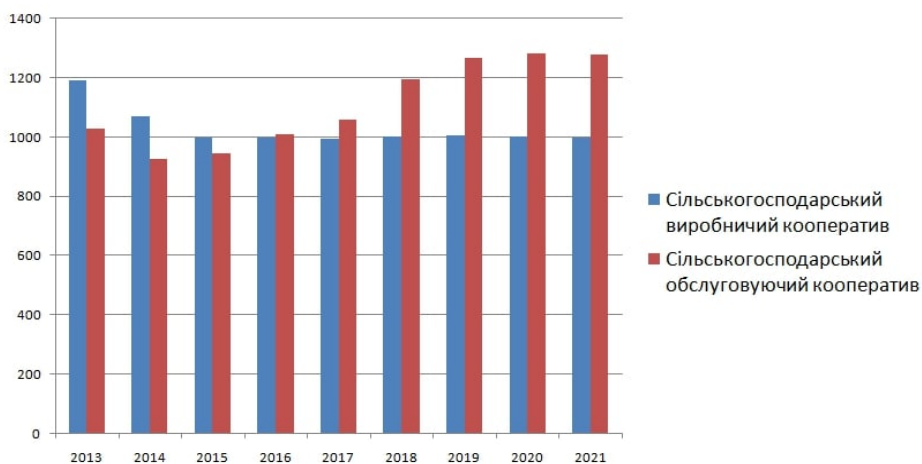

Рисунок 1 – Динаміка кількості сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів в Україні (станом на 01.02.2021 р.)

Джерело: Побудовано за даними Державної служби статистики

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України у 2019 р. всього налічувалося 2 069 кооперативів, з них фактично діючих було лише 906 од. (43,7%). Найбільше діючих кооперативів розташовано у Київській області – 65 од., найменше у Сумській – 24 од. Найбільше кооперативів за видами діяльності є багатофункціональними – 216 од.

Таблиця 2 – Кількість сільськогосподарських кооперативів в Україні наприкінці 2019 р.

Область	Кількість сільськогосподарських кооперативів од.							
	Всього од.	Зареєстровані од.	Діючі од.	За видами діяльності				
				Переробні од.	Заготівельно-збутові од.	Постачальницькі од.	Інші од.	Багатофункціональні од.
Вінницька	94	52	42	6	14	3	9	10
Волинська	81	55	26	0	8	10	2	6
Дніпропетровська	106	60	46	12	10	7	9	8
Житомирська	80	50	30	5	10	0	5	10
Закарпатська	96	63	33	3	5	0	15	10
Запорізька	101	52	49	10	10	10	12	7
Івано-Франківська	97	50	47	8	12	9	8	10
Київська	131	66	65	12	16	13	14	10
Кіровоградська	92	50	42	5	10	8	9	10
Львівська	87	49	38	14	8	0	6	10
Миколаївська	88	50	38	5	6	8	8	11
Одеська	98	50	48	8	7	6	10	17
Полтавська	92	46	46	4	6	6	16	14
Рівненська	91	50	41	9	8	8	9	7
Сумська	84	60	24	0	9	0	10	5
Тернопільська	87	42	45	8	10	10	8	9
Харківська	96	45	41	6	7	5	11	12
Херсонська	92	52	40	5	11	10	8	6
Хмельницька	94	60	34	0	10	5	9	10
Черкаська	117	62	55	9	16	5	10	15
Чернівецька	86	46	40	11	7	0	12	10
Чернігівська	79	43	36	4	8	3	12	9
Всього	2 069	1 190	906	144	208	126	212	216

Джерело: побудовано за даними Міністерства Аграрної політики та продовольства України

Хоча статистика свідчить про негативну тенденцію зміни кількості сільськогосподарських кооперативів, в майбутньому варто очікувати поступове зростання. Основним позитивним фактором, який має стимулювати зростання є прийняття правок до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» у серпні 2020 р. Багато експертів погоджуються з тим, що цей Закон стимулюватиме розвитку створення кооперативів. Найважливішим досягненням цього закону є те, що законодавчо закріплено, що кооператив може отримувати прибуток. Також немало важливим є зобов'язання кооперативу мати фонд розвитку, на який повинно виділятися не менше 5% річного прибутку. До того ж членам прибуткових кооперативів надається право на отримання дивідендів (раніше пайові виплати) і патронажних дивідендів (раніше – кооперативні виплати). Перші є пропорційними майновому внеску (вкладу) члена в кооператив, а інші – його обороту з кооперативом (тобто, пропорційними розміру операцій з кооперативом) [3]. Наразі найбільшою проблемою є брак кваліфікованого керівництва кооперативу, який би зміг не тільки об'єднати людей, а й постійно розвивати господарство. Якщо взяти до уваги міжнародний досвід, то найкращим методом отримання професійних кадрів є метод спроб та помилок.

Звичайно можна пробувати впроваджувати міжнародні найкращі практики управління, та варто зауважити, що більшість іноземних успішних кооперативів зароджувалися в середині двадцятого століття. До того ж потрібно враховувати різницю у менталітеті та сприйнятті кооперативу. Наприклад високий розвиток кооперативів в США пов'язаний з багаторічними дотаціями держави в аграрний сектор, успіх Японії у післявоєнній кооперації пов'язаний з необхідністю відновлення держави та трудоголічним менталітетом японців, якщо взяти до уваги Нідерланди, то перші кооперативи почали з'являтися у кінці дев'ятнадцятого

сторіччя. А в Україні потрібно враховувати те, що багато селян асоціюють створення кооперативу, як спроба повернути колгоспи, а тому виникають проблеми, ще на перших кроках створення кооперативу.

Наразі близько 63% фінансування сільськогосподарських кооперативів відбувається за рахунок грантової підтримки, 27% за рахунок позикових коштів, і лише близько 9% за власний рахунок [5]. І це є також стримуючим фактором так як кооператив є організацією яка одержує прибуток, членам кооперативу не варто розраховувати на велику грантову підтримку, а навчитися ризикувати власними чи позиковими коштами.

ВИСНОВКИ

Безумовно розвиток підприємницьких форм сільськогосподарських кооперативів – це ефективний інструмент для забезпечення робочих місць, розвитку сільської місцевості, стримування процесу урбанізації. У попередні роки кількість кооперативів становила лише біля 2% зареєстрованих підприємств в Україні, а фактично діючими були взагалі майже вдвічі менша кількість. І головною проблемою розвитку кооперації було неврегульоване законодавство з можливістю по різному його трактувати. Але на сьогоднішній день певною мірою діє нормативно-правова база, яка регулює діяльність кооперативів, у подальшому уряд зацікавлений у розвитку кооперації та прийнятті відповідних законів. Незважаючи на це, все одно існують проблеми, які стримують кооперацію. Найбільша з них – це нестача висококваліфікованих кадрів для управління діяльністю кооперативу, а також нестача досвіду у згуртуванні людей навколо спільної мети. Також є проблема залежності створення кооперативів від наявних грантових можливостей. Оскільки кооператив є спільним підприємством, то фінансові ризики мають поширюватися не тільки на грантодавців, але й на учасників кооперативу через співфінансування або залучення додаткових позикових коштів. Враховуючи те, що наразі лише 1% продукції вироблено в кооперативах, а решта у приватних фермерських господарствах, можна стверджувати про наявність значного національного потенціалу щодо розвитку кооперативного господарства в Україні.

SUMMARY

Ponomarenko I.O., Lebid N.V., Ihnatchenko A.S., Khymchenko Yu.V., Kovalov B.L. Analysis of transformation of entrepreneurial forms of agricultural cooperatives in Ukraine.

This article considers the process of development of agricultural cooperatives in Ukraine. The data of the indicators of the State Statistics Service of Ukraine, the Unified State Register of Enterprises and Organizations of Ukraine by organizational and legal forms were taken as a basis. Data from the official report of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine were also taken. The study was conducted in several stages. First, with the help of data from the State Statistics Service, a table of the number of cooperatives in Ukraine to date was constructed with a breakdown into production, service, consumer, agricultural production and agricultural service. However, the percentage of cooperatives compared to the total number of registered legal entities was calculated. After that, a diagram of changes in the number of cooperatives from 2013 to 2021, with a breakdown into production and service cooperatives. At the second stage, according to the report of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine for 2019, a table was built with the number of agricultural cooperatives by region, broken down by species and their condition. The results of the study showed that 47.7% of agricultural cooperatives do not actually function. After that, it was considered on the regulatory framework that regulates and regulates the process of creating and maintaining a cooperative form of economy, namely the amendments to the Law of Ukraine "On Agricultural Cooperation" № 819-IX from 21.07.2020. In the fourth stage, the problem of lack of professional cooperative managers was analyzed, and the possibility of implementing and using foreign experience in managing cooperatives was considered. In countries such as the United States, the Netherlands and Japan. The fifth stage was the analysis of cooperative financing. To date, 63% of all agricultural cooperatives are financed by grants, 27% by borrowed funds, and only 9% by the cooperative's own funds. The conclusion summarizes all the problematic aspects.

Keywords: cooperation, agricultural cooperatives, transformation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Офіційний сайт Верховної Ради України. 2021. URL: <http://www.zakon.gov.ua>
2. Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. *Видання Економіка АПК*. 2019. Вип. № 6 – С. 73. URL:

eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2019/06/
eapk_2019_6_p_73_82.pdf

3. Закон №0856 – це «Конституція» сільськогосподарської кооперації в Україні. *Агрополіт*. URL: <https://agropolit.com/blog/401-zakon-0856--tse-konstitutsiya-silskogospodarskoyi-kooperatsiyi-v-ukrayini>
4. Державна служба статистики України. 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Саковська О. М. Економіко-правові основи розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. *Економічна наука*. 2019. Вип. №1. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2020/19.pdf

REFERENCES

1. Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2021. URL: <http://www.zakon.gov.ua>
2. Shpykulyak O.G., Malik M.Y. Institutional analysis of business development in the agricultural sector of the economy: methodological aspect. *Publication Economics of AIC*. 2019. Vip. № 6 – P. 73. URL: eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2019/06/eapk_2019_6_p_73_82.pdf
3. Law №0856 is the «Constitution» of agricultural cooperation in Ukraine. *Agropolit*. URL: <https://agropolit.com/blog/401-zakon-0856--tse-konstitutsiya-silskogospodarskoyi-kooperatsiyi-v-ukrayini>
4. State Statistics Service of Ukraine. 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Sakovskaya O.M. Economic and legal bases of agricultural cooperation development in Ukraine. *Economics*. 2019. №1. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2020/19.pdf